

พุทธปัญญา : วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ สู่การประยุกต์ใช้

Buddhist Wisdom : Transformation of Yonisomanasikāra into Applying

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม

Maechee Sunantha Reanglaem

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ ๔ ด้วย พุทธปัญญา คือพระปัญญาของผู้รู้หรือที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการเพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตของมนุษย์จากมิจฉาทิฏฐิมาเป็นสัมมาทิฏฐิ

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอว่า มนุษย์ต้องมีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือวิธีคิดแบบพุทธปัญญา การที่มนุษย์จะเปลี่ยนชีวิตของตนจากแง่ลบเป็นแง่บวกได้นั้น มนุษย์ต้องเริ่มปรับเปลี่ยนที่ความคิดของตนเองก่อน ดังข้อความที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สำเร็จแล้วด้วยใจ” กล่าวคือ คำพูดหรือการกระทำใดๆ ย่อมมีใจเป็นตัวนำ ย่อมสำเร็จด้วยใจ ถ้าใจเศร้าหมองแล้ว การที่ทำหรือคำที่พูดย่อมชั่วตาม

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ความคิดอย่างมีระบบเพื่อการประยุกต์ใช้กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในระดับโลกีย์ ย่อมปรับเปลี่ยนชีวิตที่มีพฤติกรรมจากพาลชนมาเป็นกัลยาณชน และในระดับโลกุตระ ย่อมปรับเปลี่ยนชีวิตจากปุถุชนมาเป็นอริยชน

Abstract

The Buddha attained Enlightenment by discovering the Four Noble Truths through Buddhist Wisdom, an awakened one's wisdom which occurs as a result of analytical thinking, for the sake of all the beings and for leading humans' lives into the right view.

The purpose of this article is to present the idea how an analytical thinking, a thinking through Buddhist Wisdom, can lead human beings to a better life. In order to achieve a better life, one must first develop one's mind as *"Mind is the forerunner of all things, Mind is their Chief, and they are mind-made. If one speaks or acts with an impure mind, then unhappiness/suffering follows him,"*

In Buddhism, an analytical thinking is a thinking process through systematic attention which is later transformed into action through the Threefold Learning; morality, concentration and wisdom. At the mundane state, it can change the world into a favorable one whereas at the higher state, called super mundane state, it can change the lineage of normal human beings into noble individuals.

๑. บทนำ

การอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตรัสรู้ด้วยพุทธปัญญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญายิ่งกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีเป้าหมายเพื่อการรู้แจ้งสรรพสิ่งตามความเป็นจริงที่เรียกว่าโลกุตตรปัญญา ย่อมสามารถปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์จากปุถุชนสู่ความเป็นอริยชนได้โดยอาศัยกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ) ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกเพื่อก่อให้เกิดศรัทธาและบูรณาการกับปัจจัยภายใน คือ ศีล สมาธิ โยนิโสมนสิการ จนเกิดสัมมาทิฐิ คือปัญญาเห็นชอบ ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เกิดพัฒนาการจากโลกียปัญญาไปสู่โลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาที่มีการรู้แจ้งสภาวะธรรมเป็นลักษณะ มีการทำลายความมืดคือโมหะอันปกปิดสภาวะธรรมเป็นหน้าที่ มีความไม่หลงเป็นผลปรากฏ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดอย่างพุทธปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นการพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลย่อมมีประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติมาก เพราะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ตลอดเวลาและทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ความรู้สึกเมตตา กรุณาและความเสียสละ เป็นต้น จะเป็นผลดีต่อการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์เพื่อความเจริญงอกงาม

ของตน ผู้ใดก็ตามเมื่อเข้าใจหลักธรรมนี้แล้ว สามารถใช้โยนิโสมนสิการแก้ไขการกระทำของตนได้ แม้แต่ทัศนคติและจิตนิสัยที่ไม่ดีที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ (๑) โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญามุ่งให้เกิดความรู้แจ้ง ตามสภาวะนั้นที่การขจัดอวิชชาเป็นฝ่ายวิปัสสนา มีลักษณะเป็นการส่องสว่าง ทำลายความมืด นำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิ (๒) โยนิโสมนสิการแบบสร้างเสริมคุณภาพจิตมุ่งปลูกเจ้ากุศลธรรม เน้นที่การสกัดหรือข่มตัณหาเป็นฝ่ายสมถะ มีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณฝ่ายดีขึ้นมาข่มทับฝ่ายชั่วไว้ เป็นเครื่องตระเตรียมหนุนเสริมความพร้อมและสร้างนิสัยที่นำไปสู่โลกียสัมมาทิฐิ

การที่จะปรับเปลี่ยนชีวิตของมนุษย์จากมิจฉาทิฐิเป็นสัมมาทิฐิหรือจากลบเป็นบวกได้นั้น ต้องอาศัยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อการประยุกต์ใช้ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา องค์ประกอบสำคัญที่คอยควบคุมความคิดให้อยู่ในฝ่ายกุศลได้แก่ สติ ซึ่งช่วยยับยั้งความคิดที่หลงไปเป็น อโยนิโสมนสิการ

๒. ความหมายของโยนิโสมนสิการ

คำว่า โยนิ หมายถึง ปัญญา (ยวติ มิสฺสึภวตฺติ ญฺเญยฺเยสุ โยนิ) ธรรมชาติที่ผสมอยู่ในญฺเญยฺย ธรรมทั้งหลาย (ยุ ธาตุ ในความหมายว่าปะปน, ผสม, ยุ บัจจยฺ อธิ ธาตุ พุทธิ อู เป็น โอ แปลง อู เป็น อน)^๑ คำว่า โยนิ มาจาก (ยุ มิสฺสเน+ยุ+อิ ญาณ, ปัญญา, ความรู้, ความเข้าใจ, ยมติ มิสฺสึ ภวติ ญฺเญยฺยสุติ โยนิ ปัญญาที่มีอยู่รวมในญฺเญยฺยธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า โยนิ (วุทธิ อู เป็น โอ, อาเทศ ยุ เป็น อน, ลบสระหน้า)^๒ คำว่า โยนิโสมนสิการได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายนัยในที่นี้จะยกแต่ความหมายทั่วไปและความหมายเชิงพุทธมีดังนี้

๒.๑ ความหมายทั่วไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า โยนิโส แปลว่า โดยแยกกาย, โดยถ่วงแท้, โดยตลอด, มนสิการแปลว่า การกระทำไว้ในใจ เมื่อสมาสกันแล้ว เป็น โยนิโสมนสิการ หมายความว่า การพิจารณาโดยแยกกาย, เข้าใจตั้งแต่ต้น, เข้าใจโดยตลอด^๓

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *ศัพท์วิเคราะหฺ*, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๔๘.

^๒ พระมหาโมคคัลลานะ, *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๕.

^๓ ราชบัณฑิต, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๘๓๒, ๘๑๘.

พันตรีประยูร หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า โยนิโส (อัพ.นิบาต) แปลว่า โดยการจำแนกโดยความรู้, โดยอุบายอันแยบคาย, โดยอุบายอันถูกต้อง, โดยความรู้, โดยแยบคาย, โดยถ่องแท้, โดยตลอด, โยนิโสมนสิการ การกระทำไว้ใจโดยอุบายอันแยบคาย, การกระทำไว้ใจโดยอุบายอันถูกต้อง, การพิจารณาโดยละเอียด^๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า คำว่า โยนิโสมนสิการ โดยรูปศัพท์แล้วประกอบด้วยโยนิโส กับมนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญาอุบายวิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ แปลสืบทอดกันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคายคือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตระองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่วซึ่งกฏธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดวิชาและตถุหา, ความรู้จักคิด, คิถุทกวิธี กล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำในใจโดยแยบคายก็คือการคิดเป็น คือการคิดถูกต้องตามความเป็นจริงอาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูลนั้นเพื่อนำไปใช้ต่อไป^๕

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ แหล่งข้อมูลท่านเรียกว่า กัลยาณมิตร หรือ โปรโตโสมสะ คือการรับข้อมูลจากผู้อื่น วิธีคิดก็คือ **โยนิโสมนสิการ** ทั้งโปรโตโสมสะและโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ได้แก่ สัมมาทิฐิ^๖

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า คำว่า คิด (think) Webster's Dictionary แปลว่า have in the mind (มีอะไรในใจ) นั่นคือการคิด การคิดมีแบบต่างๆ วิธีคิดทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า โยนิโสมนสิการ^๗

^๔ ประยูร หลงสมบุญ, พันตรี, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๙๗.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓๖.

^๖ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ ฟรินดิง จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๖๕-๗๑. (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมโกศาจารย์)

^๗ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **แก่นธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถาคตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙๖.

๒.๒ ความหมายเชิงพุทธ

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏหลักคำสอนที่เกี่ยวกับโยนิโสมนสิการจำนวนมากดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

ในพระสูตรตันตปิฎกมีเนื้อความว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง เป็นนิमितแห่งอริยมรรค ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในโยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร^๘ว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนสิ่งที่เป็นนิमितมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิमितมาก่อน แม้เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ธรรมที่มีอุปการะมากได้แก่ธรรมอันมีมูลมาแต่โยนิโสมนสิการ ๙ คือ เมื่อกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ปราโมทย์ย่อมเกิด ปิety่อมเกิดแก่ผู้มีปราโมทย์ กายของผู้มีใจประกอบด้วยปิety่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุข จิตของผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง ผู้รู้เห็นตามเป็นจริง ตนเองย่อมหน่าย เมื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดย่อมหลุดพ้นธรรม ๙ อย่างเหล่านี้มีอุปการะมาก^๙

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมนสิการโดยแยบคาย กามฉันทะที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้ว เธอย่อมละเสียได้ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วเธอย่อมละเสียได้^{๑๐} ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้โพฆณงค์ที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือโพฆณงค์ที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์เหมือนการใส่ใจโดยแยบคาย^{๑๑} ธรรมอย่างอื่นอันมีอุปการะมาก เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุดแห่งภิกษุผู้เป็นพระเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการไม่มีเลย ภิกษุเริ่มตั้งไว้ซึ่งโยนิโสมนสิการโดยแยบคาย พึงบรรลุนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งทุกข์ได้^{๑๒}

จากความหมายของโยนิโสมนสิการทั้งความหมายโดยทั่วไปและความหมายเชิงพุทธสรุปความได้ว่า วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้น เป็นการคิดแบบมีเหตุผล คิดแบบแยกแยะ โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือปัญญาสัมมาทิฐิ โยนิโสมนสิการเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุดคือพระนิพพาน

^๘ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๖๒/๔๗.

^๙ ที.ปา.(ไทย) ๑๑ /๓๕๙/๔๑๘.

^{๑๐} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๙๔/๑๒๗.

^{๑๑} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒๓๐/๑๖๐.

^{๑๒} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๓/๔๙๕.

๓. วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้

๓.๑ ลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ ประการ

๑) **วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม** : ไม่ติดในรูปร่างภายนอกของวัตถุ เมื่อจะอุปมาอุปไมยวัตถุสิ่งใดก็จะคิดถึงประโยชน์ก่อน หรือเรียกได้ว่าเสพปัจจัยด้วยคุณค่าที่แท้จริง ทำให้ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ

๒) **วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก** : เล็งเห็นว่าทุกสิ่งมีทั้งคุณและโทษ ต้องรู้จักแยกแยะว่าคุณและโทษอยู่ตรงไหน และทางเลือกที่ดีกว่าเป็นอย่างไร

๓) **วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม** : คิดหาประโยชน์จากเรื่องต่างๆ จากทั้งแง่ดีและแง่เสียโดยพยายามถือเอาประโยชน์ให้ได้ เช่น เรื่องของความตาย ถ้าเราคิดถึงความตายแล้วเป็นเหตุให้ทำความดีได้ ก็ถือว่าเป็นการปลุกเร้าให้มีความพยายามในการทำมาความดี ถือว่าเป็นการคิดแบบปลุกเร้าคุณธรรม

๔) **วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ** : เป็นการคิดแบบเชื่อมโยงหลักการกับความมุ่งหมาย อาทิ การกระทำบางอย่างไม่สำเร็จเพราะมิได้วางเป้าหมายให้ชัดเจน หรือบางครั้งเป้าหมายชัดเจนแต่การกระทำไม่สอดคล้องกันจึงไม่สำเร็จ เป็นต้น

๕) **วิธีคิดแบบอริยสัง** : เป็นการคิดแก้ปัญหาที่สาเหตุ การคิดแบบนี้คล้ายกับการคิดแบบวิทยาศาสตร์ คือ ต้องมีการตั้งปัญหา คิดสมมติฐาน รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบของปัญหานั้นๆ

๖) **วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุและปัจจัย** : การคิดพิจารณาสืบค้นหาเหตุและปัจจัย ทำให้รู้ว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกิดจากสาเหตุใดและมีปัจจัยใดที่เกี่ยวข้องบ้าง

๗) **วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ** : วิธีคิดแบบนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา” นั่นคือรู้ว่าสิ่งต่างๆ มีเกิดขึ้น แปรเปลี่ยนและดับสลายไป เพื่อจะได้ไม่ยึดมั่นถือมั่นและไม่เป็นทุกข์จนเกินไป

๘) **วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน** : คือ มีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่ตลอด เนื่องจากการคิดแบบไม่ยอมอยู่ในปัจจุบัน (การจมอยู่กับอดีตหรือคิดล่วงหน้าไปในอนาคต) จะทำให้เกิดวิตกกังวลหรือเกิดอันตรายได้ เช่น การขับรถ ถ้าขณะขับไม่มีสติอยู่กับตัวก็อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้

๙) **วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ** : เป็นการคิดแบบแยกย่อยเป็นส่วนๆ เพื่อหาความสอดคล้องสัมพันธ์กันเป็นองค์รวม การคิดแบบนี้จะช่วยให้สามารถแก้ปัญหาได้ดียิ่งขึ้น เพราะไม่มองแต่ภาพรวมแต่มองลึกลงไปถึงรายละเอียดด้วย

๑๐) **วิธีคิดแบบแยกแยะประเด็น** : การคิดแบบแยกแยะประเด็นมีประโยชน์มากในการดำเนินชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเรารู้จักแยกแยะหน้าที่ของตนเองก็จะทำให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตได้เป็นอย่างดี เช่น ในฐานะที่เป็นนักเรียน ก็ควรที่จะตั้งใจศึกษาเล่าเรียน โดยแบ่งเวลาเรียนกับเวลาเล่นให้เหมาะสมเป็นต้น^{๑๓}

สรุปว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ วิธีนี้ มีขั้นตอนการทำงานที่แบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ช่วงรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอกและช่วงคิดค้น พิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาภายในแล้ว วิธีคิดทั้ง ๑๐ วิธีนี้ ต่างก็อาศัยกันและกันรับกันและสัมพันธ์กัน ดังนั้นวิธีการศึกษา เจริญสถานการณและแก้ปัญหาชีวิตต้องประยุกต์ใช้ความคิดเหล่านี้ รู้จักเลือกรูปแบบวิธีคิดมาผสมกลมกลืนกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางปฏิบัติอย่างถูกต้องตรงกับความจริงในทางสายกลางและประยุกต์ใช้คือตั้งอยู่ในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตของตนจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูงหรือจากความชั่วไปสู่ความดี

๓.๒ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเชิงพุทธ

กระบวนการฝึกคนให้เป็นคน “คิดดี” หรือที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการและ “ทำดี” ควบคู่ไปกับ “ความรู้จักจริง” และ “รู้แจ้ง” เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีและมีคุณค่านั้นเกิดจากการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยการศึกษาทั้งวิชาการควบคู่กับหลักธรรมเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิอันนำไปสู่การกระทำที่ดีได้แก่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ซึ่งการดำเนินชีวิตดังกล่าวมีขั้นตอนดังแผนภูมิต่อไปนี้^{๑๔}

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๗๕-๗๐๘

^{๑๔} สุวิทย์ มูลคำ, “การคิดแบบโยนิโสมนสิการ”. อ้างในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson5_3.html. [๓ พ.ค. ๒๕๕๕].

แผนภูมิ : แสดงวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเชิงพุทธ

กล่าวโดยสรุป สำหรับคนทั่วไปผู้มีปัญญายังไม่แก่กล้ายังต้องอาศัยการแนะนำชักจูงจากผู้อื่น การพัฒนาปัญญา นับว่าเริ่มต้นจากองค์ประกอบภายนอก คือ ความมีกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตรตต) สำหรับให้เกิดศรัทธาความมั่นใจด้วยเหตุผลที่ได้พิจารณาเห็นจริงแล้วก่อน จากนั้นจึงก้าวมาถึงขั้น องค์ประกอบภายใน เริ่มตั้งแต่นำความเข้าใจตามแนวศรัทธาไปเป็นพื้นฐานในการใช้ความคิดอิสระด้วย โยนิโสมนสิการทำให้เกิดสัมมาทิฐิ และทำให้ปัญญาเจริญยิ่งขึ้นจนกลายเป็นญาณทัสสนะ คือ การรู้ การเห็นประจักษ์ในที่สุด เมื่อกระจายลำดับขั้นในการพัฒนาปัญญาต่อนี้ออกไปจึงตรงกับลำดับอาการของวิชชาและวิมุตติ คือ การเสวนาสัตบุรุษ ⇨ การสดับเล่าเรียนสัทธรรม ⇨ ศรัทธา ⇨ โยนิโสมนสิการ ⇨ สติสัมปชัญญะ ปัญญา

๓.๓ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับหลักธรรม : คือสิกขา ๓

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา ได้แก่ **อริสัจจสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา** เพราะว่ามีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบพุทธิปัญญา การที่มนุษย์จะเปลี่ยนชีวิตของตนจากมัจฉาทิฎฐิเป็นสัมมาทิฎฐิได้นั้น ต้องปรับเปลี่ยนที่ความคิดก่อนดังพระบาลีว่า มโนปุพฺพงคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนเมยา มนสา เจ ปทุญฺเฐน ภาสตี วา กโรติ วา แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สำเร็จด้วยใจคำพูดหรือการกระทำย่อมมีใจเป็นตัวนำและสำเร็จด้วยใจ ถ้าใจเศร้าหมองแล้ว คำพูดหรือการกระทำย่อมชั่วตาม^{๑๕} โยนิโสมนสิการ เป็นเหตุเกิดของสัมมาทิฎฐิ ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นเหตุเกิดของมัจฉาทิฎฐิ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ความคิดอย่างมีระบบเพื่อประยุกต์ใช้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ สิกขา ๓ ได้แก่ อริสัจจสิกขา การศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล ด้วยการรักษาศีล ๕ และสร้างธรรมขึ้นทั้งทางกายวาจาใจเพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขเพราะต่างไม่เบียดเบียนกัน อริจิตตสิกขา การศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญเต็มที่ อริปัญญาสิกขา การศึกษาในปัญญาที่สูงขึ้นไป ให้รู้วิธีคิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้มองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวันกล่าวคือ ศีล กับ สมาธิ เมื่อประพฤติดีมีความสัมพันธ์ดังตาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยดำเนินชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตนไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษไม่ต้องสะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวรไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึก ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม และไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจเพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เอิบอิม ชื่นบานเป็นสุข ปลอดภัย โปร่ง สงบ และแน่นอน มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูดและการที่ทำ สมาธิ กับปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัวสติ มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพิจารณาพิจารณาเห็นและเข้าใจ สิ่งต่างๆ ยิ่งชัดเจน ตรงตามความจริงเป็นผลดีในทางปัญญามากขึ้น

จะเห็นได้ว่าอริสัจจสิกขา อริจิตตสิกขาและอริปัญญาสิกขา การศึกษาทั้ง ๓ นี้ต่างเป็นพื้นฐานกันและกันซึ่งในการศึกษาพุทธศาสนามุ่งสอนให้คนเป็นคนดีคนเก่งและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จากกระบวนการศึกษาที่กล่าวมาทั้ง ๓ ขั้นตอนของพระพุทธศาสนานี้ หากสามารถนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ย่อมเกิดผลดีกับปฏิบัติซึ่งหลักการทั้ง ๓ นั้นเป็นที่ยอมรับจากชาวโลก

^{๑๕} ธรรมปทฎฐกถา (ปฐโม ภาค), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

๓.๔ การคิดแบบมีวิสัยทัศน์เพื่อการประยุกต์ใช้ในมุมมองผู้นำ

การคิดเชิงวิสัยทัศน์จะใกล้เคียงกับการคิดแบบจินตนาการ หรือที่คนไทยคุ้นเคยกับคำว่า คิดเพื่อไปข้างหน้า หรือมองการณ์ไกล องค์กรประกอบที่มีส่วนช่วยในการคิดเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่

๑) ศึกษาข้อมูลจากภาพใหญ่สู่ภาพเล็ก ที่เรียกว่า อุปมาน หรือที่เรารู้จักกันดีคือการทำวิจัย โดยมีการสุ่มตัวอย่างมาศึกษาเพื่อเป็นตัวแทนที่จะอธิบายภาพใหญ่อาจทำให้ผู้ศึกษาถูกตรึงด้วยกรอบทฤษฎีจึงไม่กล้าคิดออกนอกกรอบทฤษฎี

๒) มีความพร้อมที่จะแข่งขัน ชอบแข่งขันบนกติกา เข้าใจเกมของการแข่งขันทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน

๓) คิดและตัดสินใจบนข้อมูลที่ครบถ้วนและทันสมัย

๔) ไม่เชื่อว่าปรากฏการณ์ในอนาคตจะมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับเหตุการณ์ในอดีต ปกติคนส่วนใหญ่มักจะฟังใจและจดจำข้อมูลในอดีต และเมื่อพบปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งจะนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลในอดีตเมื่อเห็นว่าเหมือนหรือคล้ายกับข้อมูลในอดีตก็จะปฏิเสธทันที และด่วนสรุปโดยใช้เหตุผลในอดีตและข้อมูลในอดีต

๕) เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงนโยบายเปลี่ยนแปลง ต้องเปลี่ยนกติกาใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ ประเด็นนี้ค่อนข้างจะขัดธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง

๖) ควรมองภาพให้ไกลถึง ๑๐ ปี

๗) เมื่อหน่วยงานอื่นๆ สามารถพัฒนาไปได้ดีกว่าต้องกำหนดยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ใหม่

กรอบการคิดข้างต้นเป็นปัจจัยทำให้การคิดเพื่อไปข้างหน้าไม่ต้องถูกพันธนาการด้วยความจำข้อมูลในอดีต หรือได้ภาพหมายในอนาคตที่เจือปนด้วยปรากฏการณ์และข้อมูลในอดีต ทำให้ภาพหมายที่ได้มีได้บ่งบอกถึงอนาคตที่ยาวไกลตัวอย่างของบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ไกลเช่น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้สร้างถนนราชดำเนินเมื่อร้อยกว่าปี ขณะสร้างถูกมองว่าทำไมต้องสร้างให้ใหญ่ขนาดนั้น ปัจจุบันปรากฏว่าถนนราชดำเนินกลายเป็นที่เซ็ดหน้าชุดาของประเทศไทยถือเป็นอัจฉริยภาพของพระองค์ที่สามารถสร้างภาพหมายในอนาคตได้เป็นร้อยปี ภาษาทางการวางผังเมืองเรียกว่าการสร้างภาพทัศน์ (Scenario)

การคิดเชิงวิสัยทัศน์อธิบายอีกมุมหนึ่งคือการคิดในโลกกว้าง ไม่ใช่การคิดแบบท้องถิ่นนิยม เช่น รัฐบาลคิดลงทุนในโครงการสาธารณะขนาดใหญ่โดยมีสมมติฐานว่าต้องไม่มีผลกระทบต่องบประมาณแผ่นดิน การลงทุนโครงการขนส่งมวลชน กรุงเทพมหานคร ที่เชื่อมเครือข่ายถึงชานเมืองผลที่ได้เป็นการสร้างความสะดวกในการเดินทางของคนในเมืองหลวงและปริมณฑล ซึ่งระบบขนส่งมวลชนจะมีผลทำให้การใช้รถยนต์ส่วนตัวมีสัดส่วนที่ลดลง และมีความเป็นไปได้ที่จะช่วยให้ช่วยลด

ปริมาณรถยนต์ส่วนตัวลงเครื่องหนึ่งในระยะสิบปี ทำให้ประหยัดการนำเข้าน้ำมันปีหนึ่งๆ ไม่ต่ำกว่าแสนล้านบาท^{๑๖}

๔. บทสรุป

ลักษณะของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ ประการ คือ **คิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม คิดแบบคุณโทษและทางออก คิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม คิดแบบบรรลัสมัพันธ์ คิดแบบอริยสัจ คิดแบบสืบสาวหาเหตุและปัจจัย คิดแบบสามัญลักษณ์ คิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ คิดแบบแยกแยะประเด็น** วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเชิงพุทธคือกระบวนการฝึกคนให้เป็นคน “คิดดี” หรือที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการและ “ทำดี” ควบคู่ไปกับ “ความรู้จริง” และ “รู้แจ้ง” เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีและมีคุณค่าได้นั้นต้องเกิดจากการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยการศึกษาทั้งวิชาการควบคู่กับหลักธรรมเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิอันนำไปสู่การกระทำที่ดี ได้แก่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ การเลือกคบคนดี การดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผล คิดอย่างแยบคาย เห็นชอบในทางที่ถูกต้องและวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม การที่จะปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์จากมิถุนาภิวัตน์เป็นสัมมาทิฐิหรือลบเป็นบวกได้นั้นต้องอาศัยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เพื่อประยุกต์ใช้ในหลักสิกขา ๓ ได้แก่ อริสัสสิกขา การศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล อริจิตตสิกขา การศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญ อริปัญญาสิกขา การศึกษาในปัญญาให้สูงขึ้นไป ให้รู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง จะเห็นได้ว่าวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการที่สามารถประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติจริง มีตัวอย่างที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือวิธีคิดแบบ**มีวิสัยทัศน์** ของผู้นำคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้สร้างถนนราชดำเนินซึ่งเป็นที่เชิดหน้าชูตาของประเทศไทยจนถึงปัจจุบันนี้

^{๑๖} สุวิทย์ มูลคำ, “การคิดแบบโยนิโสมนสิการ” อ้างในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson5_3.html. (๓ พ.ค.๒๕๕๕).

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธมฺมปทฎฐกถา**(ปฐโม ภาค). ภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ.

(๑) หนังสือ :

ประยุทธ์ หลงสมบุญ พันตรี. **พจนานุกรม มคอ - ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. ฟรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. ฟรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระมหาโมคคัลลานะ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรตฺโต). **ศัพท์วิเคราะหฺ**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **แก่นธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถาคตา พับลิเคชั่น จำกัด,
๒๕๕๗.

(๒) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

สุวิทย์ มูลคำ. “การคิดแบบโยนิโสมนสิการ”. อ้างในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson5_3.html. (๓ พ.ค.
๒๕๕๕).